

پوهنتون سلام

پوهنځی شریعات وقانون

پروگرام ماستری تفسیر وحديث

امارت اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

معینیت امور علمی

زهرة التفاسير

ترجمه، تحقيق وتخریج از آیه-۲۱۳- الی ۲۲۰- سورة البقرة

(مساله ماستری)

مصل: گلبدن "کالد".

استاد، همما: دکتور نصرمن الله "مجاهد".

سال: ۱۴۰۲ هـ . ش ۱۴۴۴ هـ ق

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری تفسیر و حدیث

ب

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

زهرة التفاسیر
ترجمه، تحقیق و تخریج از آیه-- 213-الی 220- -سوره
البقره
(رساله ماستری)

محصل: گلبدین " قائد ".
استاد رهنما: دکتور نصرمن الله "مجاهد".

سال: 1402 هـ. ش 1444 هـ ق

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دپارتمنت تفسیر و حدیث

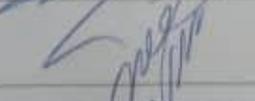
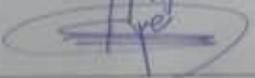
بورده ماستری

تصدیق نامه

محترم گلبدین ولد محمد قاسم: ID: SH-MST-S1400-881 محصل دور هفتم تفسیر و حدیث که رساله ماستری خویش را زیر عنوان: زهرة التفاسیر ترجمه، تحقیق و تخریج از آیه ۲۱۳ الی ۲۲۰ سوره البقره په روز پنځشنبه تاریخ ۱۳/۲۰/۱۴۰۲ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم مستحق ۸۵ (نمره به عدد) هشتاد و پنج (نمره به حروف) گردید.

موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور محمد عارف عطالی	عضو هیات	
۲	استاد شکرالله مخلص	عضو هیات	
۳	دکتور نصرمن الله مجاهد	استاد رهنما و رئیس جلسه دفاع	

معاون علمی

امر بورده ماستری

خلاصه بحث

موضوع تحقیق که " ترجمه و تحقیق زهرة التفاسیر از آیه: 213-الی -220 سوره البقره "میباشد و موضوع طبق طرز العمل ترجمه و تحقیق روی کتاب های تراث اسلامی بر یک مقدمه و یک بحث تمهیدی راجع به معرفی کتاب زهرة التفاسیر و مولف آن، و سپس قسمت منتخب به اساس مضامین آیات به پنج مقطع اساسی تقسیم شده است و آیات شامل در تحقیق، مشتمل بر مضامین از قبیل، وحدت عقیده در اصل خلقت، اختلاف و اسباب بعثت انبیاء، ابتلاء و آزمون در راه دین، و اسباب کامیابی در آزمون ها، اساس تکافل اجتماعی بر مبنای تعاون مالی، وجوب جهاد و اسباب آن و اصول اصلاح جامعه بر جلوگیری از فساد عقل و مال و همدردی های مالی و سرپرستی سالم از یتیمان بوده است.

موضوع از چند لحاظ دارایی اهمیت میباشد:

-تعلق موضوع به ترجمه و تحقیق علم تفسیر قرآن کریم است.

- ترجمه و تحقیق یکی از کتب تفسیر به هر زبان دیگر از اهمیت علمی برخوردار میباشد.

- با ترجمه کتاب های تراث اسلامی نیاز مندی های مردم به دین اسلام در مطابقت به قرآن کریم توضیح میشود.

اهداف اسباب اختیار موضوع: خدمت در راستای دعوت به دین اسلام است که یک وجیبه و مکلفیت دینی میباشد.

-قرآن کریم اساس زنده گی اجتماعی را در چوکات اصول و مقررہ های بیان کرده است که امتثال به آن کامیابی و موفقیت دنیوی و آخروی را برای انسانها تضمین میکند.

- و هدف از تفسیر قرآن کریم در تمام عصر ها معرفی واقعی دین اسلام مطابق آموزه های قرآن کریم و زمان شمول بودن آن میباشد.

- با دانستن معنا و مفهوم قرآن کریم به زبان دری درک واقعی از دین اسلام با اهل این زبان حاصل شده و هدایت به راه راست و امتثال به اوامر الهی میسر میگردد.

روش و شیوه تحقیق:

-قسمت منتخب زهرة التفاسیر پس از ترجمه دری به صورت توصیفی و نظری در منابع تفسیر، حدیث، علوم حدیث و علوم لغت و منابع شرعی دیگر به شکل محوری و شیوه نظری بررسی شده است.

واژه های کلیدی: ترجمه، تحقیق، زهرة، تفاسیر

فهرست موضوعات

مقدمه.....	Error! Bookmark not defined.
بحث تمهیدی:.....6	
مقطع اول مقطع اول: در نخست انسانها امت واحد بودند (آیه 213): .	Error! Bookmark not defined.
أ- ترجمه آیه:.....	Error! Bookmark not defined.
ب-ترجمه و تحقیق زهرة التفاسیر:	Error! Bookmark not defined.
مقطع دوم : ابتلاء و آزمون و علاج مصیبت ها به صبر و انفاق (آیه:214)	38
أ- ترجمه آیه.....	38
ب- ترجمه و تحقیق زهرة التفاسیر:.....	38
مقطع سوم: اساس تکافل اجتماعی پرسش از صدقه و نوعیت انفاق (آیه: 215)	52
أ-ترجمه آیه	52
ب-ترجمه و تحقیق متن زهرة التفاسیر:	52
مقطع چهارم: حکم فرضیت جهاد و پرسش از جنگ در ماه های حرام (آیه: 216- 217) ...	60
أ-ترجمه آیات این مقطع:.....	60
ب- ترجمه و تحقیق متن زهرة التفاسیر:.....	61
مقطع پنجم : اصول اصلاح مجتمع اسلامی (آیه: 218- 219-220).....	101
أ-ترجمه آیات این مقطع:.....	Error! Bookmark not defined.
ب- ترجمه و تحقیق متن زهرة التفاسیر.....	102
خاتمه و نتایج تحقیق.....	140
پیشنهادات:.....	142
فهرست آیات قرآن کریم	143
فهرست احادیث.....	146
فهرست اعلام.....	148
فهرست منابع.....	149

خاتمه و نتایج تحقیق

ترجمه و تحقیق یکی از کتاب های عربی در تفسیر قرآن کریم بر یک زبان دیگر معرفی فرهنگ اسلامی به اهل زبان های دیگر بوده و از اهمیت خاصی برخوردار است ترجمه و تحقیق انجام شده در یک قسمت مختصری زهرة التفاسیر یکی از تفسیر های معاصر بوده که توسط شیخ ابوزهره عالم مصری به رشته تحریر در آمده است البته این تفسیر بنسبت پایان حیات شیخ به اکمال نرسیده والی سوره "نمل" در ده مجلد بوده است اما جای گاه بلندی را در میان مفسرین و تفاسیر هم قطار معاصرینش بدست آورده است؛ زیرا امام ابوزهره از علمای معروف و سرشناس معاصرین است و کتابش نیز معاصر بوده و قضایای کنونی جهان را درک نموده و در مطابقت با وضعیت کنونی تفسیری را به رشته تحریر در آورده است.

این بحث تحقیقی بحیث پایان نامه فوق لیسانس در رشته ماستری در ترجمه و تحقیق قسمت از "زهرة التفاسیر" موضوع منتخب برای تحقیق کننده از طرف بورده ماستری پوهنتون سلام بوده که بعد از تصویب خطه بحث در مطابقت به آن با شیوه تصویب شده بررسی شده است. از خلال بحث روی موضوع به مجموعه ی از نتایج دست یافتیم که مهمترین آنها قرار ذیل اند:

1- قرآن کریم یگانه وسیله رسیدن به فلاح و رستگاری انسانها در دنیا و آخرت بوده و وسیله رابطه بنده مؤمن با آفریدگارش میباشد. قرآن کریم مخالفان و موافقان دین اسلام را که دین آخری و پسندیده الله متعال است معرفی نموده است.

2- با ترجمه و تفسیر قرآن کریم به هر زبان مفهوم ایمان به قرآن کریم و یاور به دین اسلام به اهل آن زبان توضیح میشود. علم تفسیر زیر و وسیله معرفت اسرار قرآن کریم بوده و قرآن کریم از زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم تا الحال به شیوه های خاص علمی تفسیر شده است.

3- ترجمه قرآن کریم و ترجمه تفاسیری که به زبان عربی در عصرهای علمی توسط علماء متبحر و با تقوا نوشته شده است یک ضرورت بوده و از مسؤلیت های مراکز علمی به حساب میرود.

4- زهرة التفاسیر که توسط شیخ ابوزهره عالم مصری نوشته شده یکی از تفاسیر معاصر در قرآن کریم بوده که قرآن کریم را در مطابقت به قضای عصر جدید تفسیر نموده است که ترجمه آن به زبان های دیگر نیز از ضرورت های این عصر میباشد.

5- سوره البقره از لحاظ معرفی مخالفان و شیوه های دعوی و بیان برخی از احکام شرعی برای مسلمان و دعوتگران امت از مهمترین سوره های قرآن کریم بوده تفسیر و تحقیق در پیرامون آن مهم میباشد.

6- ترجمه و تفسیر سوره های قرآن کریم به هر زبان و بیان احکام و اهداف سوره ها مطالعه کننده ها را بر فهم دقیق آیات قرآنی کمک مینماید و وسیله تدبیر و تعمق در قرآن کریم و عمل به احکام شرعی میگردد.

7- در قسمت منتخب برای ترجمه و تحقیق پیرامون آیات و تفسیر ابوزهره از سوره بقره الله متعال اولاً وحدت عقیده و سپس از بروز اختلاف در میان انسانها و ضرورت بعثت انبیا و نزول کتاب های آسمانی خبر داده است.

8- شیخ ابوزهره رحمه الله مفهوم بودن انسانها به حیث یک گروه واحد را شرح داده و سپس اسباب اختلاف را به بررسی گرفته است.

- 9- مراد از نزاع و اختلاف انحراف از وحدت عقیده و نزاع بر سر حق و باطل میباشد انسانها خارج از دو گروه اهل خیر و شر، و اهل حق و باطل نیستند و البته این نزاع و اختلاف در اصل خلقت نبوده و دست آورد خود انسانها در عرصه های زندگی بشریت بوده است و تا قیام قیامت باقی خواهد بود.
- 10- موجودیت گروه ضلالت و نزاع در موضوع عقیده و مظالم انسانها علیه یکدیگر سبب شده است که پیغمبران فرستاده شوند و کتاب های آسمانی نازل کرده شود تا انسانها ضلالت و هدایت و حق و باطل را از هم تفکیک نمایند.
- 11- ابتلاء و آزمون از طرف الله سبحان امر لازم بوده الله متعال در زمانهای گذشته بنده های نیک خود را مورد آزمون های سخت و طاقت فرسایی قرار داده است.
- 12- الله متعال وسیله موفقیت در آزمون ها و علاج مصیبت ها را صبر و استقامت خوانده و نتیجه صبر را در زندگی دنیا نصرت و کامیابی و در آخرت جنت معرفی نموده است.
- 13- بلیات و دشواری ها بالای مؤمنان بحیث آزمون وارد میشود اسباب این دشواری گاهی داخلی و گاهی هم بیرونی میباشد و داخلی از قبیل بیماری و مصیبت های فاملی، تنگی رزق و روی و مصیبت به از دست رفتن مال و اولاد بوده و خارجی با تسلط دشمن و تسخیر سزمین های مسلمانان توسط دشمنان بوده است.
- 14- اساس تکافل اجتماعی که زندگی باهمی را در چوکات محبت و صمیمیت تضمین میکند انفاق و همدردی مسلمان به همدیگر میباشد.
- 15- یگانه راه نجات انسانها از شر دشمنان بیرونی در اقامه فریضه جهاد بوده است اگر چه انسانها قتال و جنگ را طبیعتاً تمیز نیندازند لذا الله متعال از این ناخوش نودی طبیعی انسانها نسبت به قتال خبر داده و سپس میفرماید { وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ } اشاره به آن است که جهاد و قتال با دشمن خیر فلاح را در قبال دارد.
- 16- اصول اصلاح جامعه در حفاظت از عقل و مال، دست گیری از بینوایان و نوازش در حق یتیمان است اگر این اصل رعایت نشود انسانیت معنای خود را از دست داده و جامعه اسلامی به ناهنجاری های اجتماعی مواجه خواهد شد.

پیشنهادات

از اینکه تفسیر ابوزهره از تفاسیر معاصر میباشد لذا در ربط قرآن کریم با نیاز مندی های علمی عصر کنونی جایگاه خوبی دارد اما از لحاظ ترجمه و تحقیق به نسبت عبارات مغلق ، استفاده لغات مشکل و ذکر اقوال بدون نسبت به کسی به لفظ "قال العلماء" و غیره معضلات دیگر از نظر من یک کتاب مناسب برای ترجمه و تحقیق نیست لذا لزوم دید استادان محترم بورد ماستری پوهنتون سلام را میستایم اما در ذیل برای اداره محترم پوهنتون ومحصلان بخش ماستری پیشنهاد می نمایم:

- برای بورد محترم ماستری پوهنتون سلام پیشنهاد می نمایم، برای تحقیق و بررسی دقیق و علمی یک طرح واحد برای محصلان ترتیب نمایند ، تا در روشنی آن تمام محصلان پایان تیزس های خویش را ترتیب دهند، و در آینده از جمع آن تیزس ها بتوانند تفسیر زهره التفاسیر را به زبان های ملی چاپ نمایند.

- برای بورد محترم ماستری پیشنهاد می نمایم تا سیمینار علمی پیرامون شیوه ترجمه ، تحقیق و تخریح برای محصلان برگزار نمایند و طرح واحدی را برای ترجمه و تحقیق کتاب های تراث اسلامی در نظر بگیرند.

- برای محصلان دوره ماستری پیشنهاد می نمایم ، در صورتیکه به زبان عربی و علوم لغت و شیوه ترجمه بلدییت کامل نداشته باشند ، نباید تفسیر ابوزهره ویا کتاب های دیگری را به عنوان موضوع تیزس خود انتخاب نمایند.

-و همچنان برای اداره محترم بورد ماستری پوهنتون سلام احترامانه پیش نهاد میکنم رهنمود واضح و طرح واحدی را تصویب نموده در دست رس محصلان قرار دهند.

فهرست منابع

القرآن الكريم:

- 1- ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي ابو الفضل جمال الدين ابن منظور الانصارى روى فى الافريقى ط(1414هـ) لسان العرب دار الصادر بيروت الطبعة الثالثة.
- 2- ابن جوزى ،جمال الدين ابو الفرج عبدالرحمن بن علي بن محمد الجوزى تحقيق عبد الرحمن المهدي ط(1422هـ) زاد المسير فى علم التفسير: دار الكتاب العربى بيروت الطبعة الاولى.
- 3- ابن عاشور ، محمد طاهر بن محمد بن محمد بن محمد طاهر بن عاشور التونسى،(1984م) التحرير والتنوير (تحرير معنى السديد، وتنوير العقل الجديد من تفسير الكتاب المجيد) ط الدار التونسية.
- 4- ابن حجر، الحافظ شيخ الاسلام شهاب الدين أحمد بن علي بن حجر العسقلاني المتوفى سنة 528 هـ ط(1404 هـ - 1984 م) تهذيب التهذيب دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع الطبعة الاولى الجزء الأول.
- 5- ابن حجر، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي ط(1379هـ) فتح الباري شرح صحيح البخاري رقم كتبه وأبوابه وأحاديثه: محمد فؤاد عبد الباقي قام بإخراجه وصححه وأشرف على طبعه: محب الدين الخطيب وعليه تعليقات العلامة: عبد العزيز بن عبد الله بن باز عدد الأجزاء: 13، الناشر: دار المعرفة - بيروت،
- 6- ابن سعد محمد بن سعد بن منيع أبو عبدالله البصري الزهري ط(1968م) الطبقات الكبرى تحقق : إحسان عباس الناشر : دار صادر - بيروت الطبعة : 1 عدد الأجزاء : 8.
- 7- ابن دقيق العيد، إحكام الأحكام شرح عمدة الأحكام الناشر: مطبعة السنة المحمدية الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ عدد الأجزاء: 2
- 8- ابن قدامة، عبد الله بن أحمد بن قدامة المقدسي (ت620): كتاب المغني، ط. الأولى، دار الفكر، بيروت.
- 9- ابن مفلح، ابى اسحاق برهان الدين ابراهيم بن محمد بن عبدالله بن محمد [ت884هـ] ط ، (1410) هـ ق المبدع فى شرح المقنع، المكتبة الاسلامى بيروت الطبعة الاولى.
- 10- ابن كثير (اسماعيل بن كثير القرشى) تفسير القرآن العظيم، مكتبه دار الفكر، بيروت، 1401هـ.
- 11- ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشى الدمشقي (المتوفى : 774هـ) ط(1408هـ) البداية والنهاية حققه ودقق اصوله وعلق حواشيه : علي شيرى الناشر : دار إحياء التراث العربى.
- 12- ابن همام ،كمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسي المعروف بابن الهمام (المتوفى: 861هـ) فتح القدير الناشر: دار الفكر الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ عدد الأجزاء: 10 .
- 13- ابو داود، سليمان بن الأشعث السجستاني، (ت 275 هـ . 870م). ط. 1، 1م، سنن ابى داود: (تحقيق يوسف الحاج احمد)، مكتبه ابن حجر، دمشق، 1420 هـ . 1999م.
- 14- ابو عبدالله محمد بن اسماعيل، (ت. 256 هـ. 869م) صحيح البخارى: ط(1400هـ) (ضبطه ورقمه و وضع فهرسه الدكتور مصطفى اديب البغا) مؤسسة الخدمات الطباعة، بيروت .

- 15- ابو زهره ، محمد بن أحمد بن مصطفى بن أحمد المعروف بأبي زهرة (المتوفى: 1394هـ) ط (1432هـ) زهرة التفاسير، دار النشر: دار الفكر العربي عدد الأجزاء: 10.
- 16- ابو عيسى ، محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك الترمذى ، [ت279هـ] سنن الترمذى: مع تحقيق محمد ناصر الدين الالبانى ، مكتبة المعارف بيروت.
- 17- ابو حيان ، محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان أثير الدين الأندلسي (المتوفى: 745هـ) ط (1420هـ) البحر المحيط في التفسير، تحقق: صدقي محمد جميل الناشر: دار الفكر - بيروت.
- 18- ابو عبدالله محمد بن احمد بن ابى بكر بن فرح الانصارى الخزرجى شمس الدين القرطبى (ت 671) ه الجامع لاحكام القرآن : (تفسير قرطبى) مع تحقيق احمد البردونى ط (1384) هـ دار الكتب العلمية بيروت الطبعة الثانية .
- 19- ابو عبدالله احمد بن حنبل، (ت. 241هـ. 855م) المسند. ط. 1، 20م، (شرحه و وضع فهارسه احمد محمد شاكر)، دار الحديث، القاهرة، 1416هـ. 1995م.
- 20- ابو عبيده معمر بن المثنى التيمي البصري. النحوي اللغوي، (112 - 208هـ) مجاز القرآن ، دار الكتب العلمية بيروت الطبعة الاولى .
- 21- أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسى بن مهران الأصبهاني (المتوفى: 430هـ) ط (1419هـ) معرفة الصحابة تحقيق: عادل بن يوسف العزازي الناشر: دار الوطن للنشر، الرياض الطبعة: الأولى .
- 22- أبو محمد عبد الله بن عبد الرحمن بن الفضل بن بهرام بن عبد الصمد الدارمي، التيمي السمرقندي (المتوفى: 255هـ) ط (1407هـ) سنن الدارمي الناشر: دار الكتاب العربي - بيروت الطبعة الأولى، تحقيق: فواز أحمد زمرلي ، خالد السبع العلمي عدد الأجزاء: 2
- 23- أبو العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن إبراهيم بن أبي بكر ابن خلكان البرمكي الإربلي (المتوفى: 681هـ) وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان المحقق: إحسان عباس الناشر: دار صادر - بيروت.
- 24- أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: 852هـ) ط (1415هـ) الإصابة في تمييز الصحابة تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود وعلى محمد معوض الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى. عدد الأجزاء: 8.
- 25- إبراهيم بن السري بن سهل، أبو إسحاق الزجاج (المتوفى: 311هـ) ط (1408هـ) معاني القرآن وإعرابه المحقق: عبد الجليل عبده شلبي الناشر: عالم الكتب - بيروت الطبعة: الاولى. عدد الأجزاء: 5
- 26- أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرَوِجْردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: 458هـ) ط (1423هـ) شعب الايمان ، حققه وراجع نصوصه وخرج أحاديثه: الدكتور عبد العلي عبد

- الحميد حامد الناشر: مكتبة الرشد للنشر والتوزيع بالرياض بالتعاون مع الدار السلفية ببومباي بالهند
الطبعة: الأولى، عدد الأجزاء: 14
- 27- اصفهاني الراغب (ت425هـ) ط(1423)، مفردات الفاظ القرآن تحقيق صفوان عدنان داودي
دار القلم دمشق.
- 28- آلوسی ، شهاب الدين محمود بن عبد الله الحسيني الألوسي (المتوفى: 1270هـ)
ط(1415هـ) روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني المحقق: علي عبد الباري عطية
الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى، عدد الأجزاء: 16 .
- 29- باقلاني ،محمد بن الطيب بن محمد بن جعفر بن القاسم، القاضي أبو بكر الباقلاني المالكي
(المتوفى: 403 هـ) الانصاف دار الصادر بيروت.
- 30- بغوي ، محى السنة ابو محمد الحسين بن مسعود البغوى (ت 510هـ) معالم التنزيل فى
تفسير القرآن (التفسير البغوى) تحقيق عبدالله النمر(1417هـ) دار طيبة للطبع والتوزيع الطبعة الرابعة.
31- بهوتى :منصور بن يونس بن صلاح الدين بن حسن بن ادريس ط(1420هـ) كشاف القناع ط
دارالكتب العربى بيروت.
- 32- بيهقى، أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرُوْجَرْدِي الخراساني، أبو بكر البيهقي
(المتوفى: 458هـ) ط(1424هـ) السنن الكبرى بالمحقق: محمد عبد القادر عطا الناشر: دار الكتب العلمية،
بيروت - لبنات الطبعة: الثالثة.
- 33- جزايرى ، جابر بن موسى بن عبد القادر بن جابر ،ابوبكر،الجزايرى(ط 1424) ايسر التفاسير
طبع مكتبة العلوم والحكم المدينة المنوره المملكة العربية السعودية.
- 34- جوهرى، اسماعيل بن حماد،ط(1399) هـ ق الصحاح في اللغة و صحاح العربية. ط.2، 6م،
(تحقيق احمد عبدالغفور عطا)، دارالعلم للملايين، بيروت.
- 35- خرم دل: مصطفى خرمدل،تفسير فارسي نور،مكتبه الكترونيكى قلم.
- 36- خير الدين بن محمود بن محمد بن على بن فارس،الزركلى،الدمشقى[ت1396هـ] ط (1396)
هـ الأعلام: النشر دارالملايين طبعة خامس عشر.
- 37- الرازى، ابو عبدالله محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين ،التيمة الرازى ،الملقب بفخرالدين
الرازى ،خطيب الرءى [ت606هـ] مفاتيح الغيب (التفسير الكبير).طبع (1420)هـ داراحياء التراث
العربى بيروت.
- 38- زمخشري ، أبو القاسم محمود بن عمرو بن أحمد، الزمخشري جار الله (المتوفى: 538 هـ)
ط(1418هـ)تفسير الكشاف عن حقايق غوامض التنزيل دارالكتب العربى
بيروت..ج1/ص155.وتفسير بحرالمحيط.
- 39- زين الدين محمد المدعو بعبد الرؤوف بن تاج العارفين بن علي بن زين العابدين الحدادي ثم
المناوي القاهري (المتوفى: 1031هـ) فيض القدير شرح الجامع الصغير الناشر: المكتبة التجارية
الكبرى - مصر الطبعة: الأولى، (1356هـ) عدد الأجزاء: 6.

- 40- دسوقى، محمد بن عرفة الدسوقى ط (1417هـ) حاشية الدسوقى على الشرح الصغير، تحقيق محمد شاهين، دارالكتب العلمية بيروت الطبع .
- 41- دكتور، وهبة بن مصطفى الزحيلي ط (1418هـ) التفسير المنير في العقيدة والشريعة والمنهج الناشر : دار الفكر المعاصر - دمشق الطبعة : الثانية، عدد الأجزاء : 30.
- 42- دكتور، وهبه بن مصطفى الزحيلي ط (1422هـ) التفسير الوسيط: دار الفكر بيروت الطبعة الاولى.
- 43- سرخسى، ابوبكر محمد بن احمد بن ابى سهل، (ت 480هـ . 1087م)، ط (1414هـ) المبسوط، ط.1، 15م، دارالكتب العلمية، بيروت.
- 44- شافعى، محمد بن ادريس ط (1973م) كتاب الام، الطبعة الثانية دار المعرفة بيروت.
- 45- شمس الدين أبو الخير ابن الجزري، محمد بن محمد بن يوسف (المتوفى : 833 هـ) ط (1380هـ) النشر في القراءات العشر، المحقق : علي محمد الضباع (المتوفى 1380 هـ) الناشر : المطبعة التجارية الكبرى [تصوير دار الكتاب العلمية] عدد الأجزاء : 2.
- 46- شمس الدين محمد بن أبي العباس أحمد بن حمزة شهاب الدين الرملي (المتوفى: 1004هـ) ط (1404هـ) نهاية المحتاج الناشر: دار الفكر، بيروت الطبعة: ط أخيرة - عدد الأجزاء: 8.
- 47- شمس الدين، محمد بن أحمد الخطيب الشربيني الشافعي (المتوفى: 977هـ) ط (1285هـ) السراج المنير في الإعانة على معرفة بعض معاني كلام ربنا الحكيم الخبير الناشر: مطبعة بولاق (الأميرية) - القاهرة عدد الأجزاء: 4.
- 48- شوكانى محمد بن علي بن محمد المعروف بالشوكانى (ت 1250هـ) ط (1407هـ) تفسير فتح القدير علق عليه وخرج احاديثه الشيخ عبدالرزاق المهدي) دار الكتب العلمية بيروت والطبعة الثانية (1415هـ).
- 49- طبرى، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب، الأملى، ابوجعفر الطبرى، (ت 310هـ) ط (1422هـ) تفسير الطبرى: (جامع البيان) تحقيق الدكتور ابو عبدالله بن عبد المحسن التركى طبع مكتبة دارالهجره.
- 50- عبد الرحمن بن محمد القماش إمام وخطيب بدولة الإمارات العربية، جامع لطائف التفسير، طبع بدولة الامارات، عدد الأجزاء / 20.
- 51- علاء الدين علي بن محمد بن إبراهيم بن عمر الشيعي أبو الحسن، المعروف بالخازن (المتوفى: 741 هـ) ط 1399 هـ / 1979 م تفسير الخازن المسمى لباب التأويل في معاني التنزيل (موافق للمطبوع) دار النشر: دار الفكر - بيروت / لبنان .
- 52- عمر رضا كحالة ط (1422هـ) معجم المؤلفين الناشر مكتبة المثنى - بيروت دار إحياء التراث العربي بيروت.
- 53- فيومى، احمد بن احمد بن على ط (1409هـ) مصباح المنير فى شرح غريب الحديث، المكتبة العلمية بيروت.

- 54- فيروز آبادي : مجدالدين ابو طاهر محمد بن يعقوب الفيروز آبادي القاموس المحيط مع تحقيق مكتبة التراث مؤسسة الرسالة (1426هـ) مؤسسة الرسالة بيروت الطبعة الثامنة.
- 55- محمد رشيد بن علي رضا بن محمد شمس الدين بن محمد بهاء الدين بن ملا علي خليفة القلموني الحسيني (المتوفى: 1354هـ) ط(1990م) تفسير القرآن الحكيم (تفسير المنار) الناشر: الهيئة المصرية العامة للكتاب عدد الأجزاء: 12.
- 56- محمد ناصر الدين الألباني مصدر الكتاب : برنامج منظومة التحقيقات الحديثية السلسلة الضعيفة - المجاني - من إنتاج مركز نور الإسلام لأبحاث القرآن والسنة بالإسكندرية .
- 57- محمد ناصر الدين الألباني مصدر الكتاب : برنامج منظومة التحقيقات الحديثية - المجاني ، صحيح وضعيف سنن أبي داود - من إنتاج مركز نور الإسلام لأبحاث القرآن والسنة بالإسكندرية.
- 58- محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن مَعْبَد، التميمي، أبو حاتم، الدارمي، البُستي (المتوفى: 354هـ) ط(1408هـ) الإحسان في تقريب صحيح ابن حبان ترتيب: الأمير علاء الدين علي بن بليان الفارسي (المتوفى: 739 هـ) حققه وخرج أحاديثه وعلق عليه: شعيب الأرنؤوط الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت الطبعة: الأولى.
- 59- محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، أبو عبد الله (المتوفى: 256هـ) التاريخ الكبير الطبعة: دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد - الدكن طبع تحت مراقبة: محمد عبد المعيد خان عدد الأجزاء: 8.
- 60- محمد بن أحمد بن الأزهر الهروي، أبو منصور (المتوفى: 370هـ) ط(2001م) تهذيب اللغة المحقق: محمد عوض مرعب الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت الطبعة: الأولى، عدد الأجزاء: 8.
- 61- مسلم بن حجاج ابوالحسن القشيري النيشابوري (ت 261هـ) صحيح مسلم المسند الصحيح، بنقل العدل عن العدل الى رسول الله صلى الله عليه وسلم: (ب ت) دار احياء التراث العربي.
- 62- مجمع اللغة العربية بالقاهرة (إبراهيم مصطفى / أحمد الزيات / حامد عبد القادر / محمد النجار) المعجم الوسيط الناشر: دار الدعوة.
- 63- محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملي، أبو جعفر الطبري (المتوفى: 310هـ) ط(1422هـ) تفسير الطبري = جامع البيان عن تأويل آي القرآن تحقيق: الدكتور عبد الله بن عبد المحسن التركي الناشر: دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان الطبعة: الأولى. عدد الأجزاء: 26 مجلد 24 .
- 64- نووى ،ابو زكريا يحيى بن شرف ط(1405هـ) روضة الطالبين وعمدة المفتين المكتب الاسلامى بيروت ط 2.
- 65- نيشابورى ،محمد بن عبد الله ابو عبدالله الحاكم ،[ت 405هـ] ط (1411هـ) المستدرک على الصحيحين ،تحقيق مصطفى عبدالقادر، دارالكتب العلمية بيروت .

66- الهيتمي، أحمد بن محمد بن علي بن حجر الهيتمي: مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، دارالريان للتراث، القاهرة، 1407هـ.

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته

و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af